

Рэцэнзіі

К. М. Гюлумянц. **Польско-русский фразеологический словарь: В 2 т. Мн.: Экономпресс, 2004. Т. 1. 685 с.; Т. 2. 718 с.**

“Польска-рускі фразеалагічны слоўнік” у двух тамах – вынік 30-гадовай працы шанюўнай Кіры Міхайлаўны Гюлумянц, вядомага паланіста, кандыдата філалагічных навук, выкладчыка польскай мовы БДУ і Польскай вышэйшай гуманітарнай школы, аўтара звыш 60 навуковых прац. Гэта фундаментальнае выданне – сапраўднае падзея ў славістыцы. Слоўнік не мае аналагаў. Ён уражвае і аб’ёмам пададзеных фразеалагізмаў, крыніц і падрабязнасцю, дасканаласцю апрацоўкі кожнай адзінкі.

Слоўнік змяшчае амаль 12 тыс. польскіх фразеалагізмаў, іх рускія адпаведнікі і ілюстрацыі ўжывання (з перакладам на рускую мову). Аўтар апрацавала творы каля 400 польскіх класікаў канца XIX–XX ст. і сучасных пісьменнікаў, а таксама новую навукова-папулярную гуманітарную літаратуру і прэсу. У якасці адной з крыніц матэрыялу К. М. Гюлумянц выкарыстала аб’ёмны слоўнік Ст. Скарупкі (St. Skorupka. Słownik frazeologiczny języka polskiego. Warszawa, 1967–1968. Т. 1–2). Іншыя сучасныя выданні польскай фразеалогіі меншыя па аб’ёму ў некалькі разоў (слоўнік Ст. Кароляка змяшчае шэсць тысяч фразеалагізмаў, слоўнік Ст. Бомбы і Я. Лібэрэка – каля чатырох тысяч: St. Karolak. Słownik frazeologiczny białorusko-polski. Warszawa, 2000; St. Bała, J. Liberek. Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny. Warszawa, 2002). Увогуле ў славістыцы слоўнікі такога аб’ёму (і нават меншага) – вынік працы некалькіх аўтараў ці цэлага калектыву. Параўн.: Оліійнік І. С., Сидоренко М. М. Украінско-російський і російсько-український фразеологічний словник. Київ, 1971 (каля 7 тыс. украінскіх і 6 тыс. 500 рускіх фразеалагізмаў); Mokienko V., Wurm A. Česko-ruský frazeologický slovník. Olomouc, 2002 (каля 9 тыс. адзінак); Андрэйкіна К., Влахов С., Димитрова С., Запрянова К. Русско-болгарский фразеологический словарь / Под ред. С. Влахова. М.; София, 1980; Сошелев А. К., Леонидова М. А. Болгарско-русский фразеологический словарь. М.; София, 1974 (каля 9 тыс. 500 адзінак); Korac T., Menas A., Popović M., Skljarov M., Venturić R., Volos R. Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik / U red. A. Menas. Knj. 1–2. Zagreb, 1979.

У аспекце разумення фразеалагізма слоўнік К. М. Гюлумянц працягвае традыцыі польскай фразеаграфіі, дзе пераважае шырокі падыход да паняцця “фразеалагічная адзінка”. У слоўніку прадстаўлены ідыёмы: *ktos gotow (mogłby) zjesc (ktoś zjadłby) konia z kopytami* – у кого-л. волчий

apetitet, kto-l. v sostojanii (gotov) <хоть> целого быка съестъ (1, с. 549); устойлівыя параўнанні: *siedziec jak tumia <egipska>* – сидеть как истукан (1, с. 678), спалучэнні са звязанымі кампанентамі: *śmiać się do rozpruki* – смеяться (хохотать) до упаду (2, с. 342), спалучэнні з міжмоўнай ідыяматычнасцю: *witać Nowy Rok* – *встречать Новый год* (2, с. 333). У выданні змешчаны тэрміны, састаўныя назвы: *robaczek świętojański* – светлячок (2, с. 327), *Boże Narodzenie*, тж. *Święta Bożego Narodzenia* – Рождество <Христово>, *rodzestwenskie prazdniki* (2, с. 14), формулы моўнага зтыкету: *wszystkiego najlpszego!* – всего самого хорошего! (2, с. 12), а таксама некаторыя распаўсюджаныя пасловіцы: *cel uświęca srodki* – цель оправдывает средства (1, с. 239).

Пераважная колькасць слоўнікавых адзінак – сучасныя фразеалагізмы. Тут змешчаны і некалькі дзесяткаў выказаў-неалагізмаў, актуальнасць якіх правяралася аўтарам асобна: *radosna twórczość* – административный восторг, пустая суета (2, с. 547) і інш. Невялікая колькасць застарэлых выказаў падаецца ў слоўніку з адпаведнымі паметамі: *brać / wziąć (kupować i in.) na borg* уст. – брать / взять (покупать / купить и др.) в долг, кредит (1, с. 213) і інш.

Слоўнікавыя артыкулы размешчаны паводле алфавіта загалюўных слоў фразеалагізмаў. Загалюўнае слова (вакабула) выбіраецца фармальна: ім лічыцца першы назоўнік, пры яго адсутнасці – дзеяслоў і г. д. Для вялікіх гнезд вылучаюцца таксама субвакабулы (напрыклад, *oczach, oczami, oczom, oczy, oka* ў артыкуле з загалюўкам *oko*). Для зручнасці карыстання слоўнікам у першым томе пададзены алфавітны спіс усіх адзінак з указаннем іх нумароў і старонак.

У слоўніку распрацавана надзвычай багатая сістэма памет: іх каля 40 (параўн.: 12 памет у слоўніку Ст. Кароляка, сем – у слоўніку Ст. Бомбы і Я. Лібэрэка). Упершыню чытач інфармуецца пра частотнасць ужывання польскіх фразеалагізмаў і асобных форм (паметы *чаще, реже*): *jak stok* (чаще *jak stoki*) – здоровенный, огромный (2, с. 418). Іншыя паметы характарызуюць фразеалагізмы паводле экспрэсіўнай афарбоўкі: *шутл., ирон., презр., уничиж., фам.*; стыля, сферы ўжывання: *книжн., высок., офиц., церк., прост., жарг.*; таксама *ист., мор., муз., спорт.* і інш. Калі адзінкі дзвюх моў адрозніваюцца паводле якой-небудзь прыкметы, на гэта заўсёды ўказваюць адпаведныя паметы: *wpasc jak Płat w Credo (credo) книжн. – поплать как кур во щи* (прост.). Для многіх выказаў адзначаны асаблівасці ўжывання: *<a> slowo stalo się ciałem* – *<u> слово стало плотью* (часто при неожидан-

ном появиении кого-л.) (2, с. 411), *Wesołego Alleluja – веселіх празднікоў!* (традицыйнае пожелание на Пасху) (1, с. 170). У слоўніку шмат памет для варыянтных фразеалагізмаў: напрыклад, памета *ір.* указвае, што рад лексем-варыянтаў кампанента фразеалагізма не закончаны; памета *i in.* – на істотныя разыходжанні варыянтных адзінак, памета *пр.* – на тое, што адно з слоў з'яўляецца абавязковым для рэалізацыі сінтаксічнай мадэлі фразеалагізма: *cos* (*пр. ub-rganie*) *siedzi na kims jak worek* – (об одежде) *мешком сидит* (2, с. 627).

У якасці адпаведнікаў польскіх адзінак выкарыстоўваюцца пераважна тоесныя ці блізкія рускія фразеалагізмы, таксама падаюцца фразеалагізмы з бліжэй значэннем, але іншай лексікаграматычнай ці вобразнай структурай: *prać* (*wywlekać*) <*swoje*> *brudy* (*brudy rodziny*) – *копаться в грязном белье, выносить сор из избы* (2, с. 245). Некаторыя польскія выразы перакладаюцца свабоднымі спалучэннямі – найперш тыя, якія абзначваюць спецыфічныя польскія рэаліі і таму не маюць іншамовных адпаведнікаў. Такія адзінкі суправаджаюцца каментарыем: *obiady szwartkowe – обеды по четвергам* (у *короля Августа Понятовского в его литературном салоне*) (2, с. 56). Аўтар часта прыводзіць шэраг перакладных варыянтаў (як фразеалагізмы, так і свабодныя спалучэнні і лексемы), каб чытач мог выбраць тую адзінку, якая найбольш адпавядае канкрэтнаму кантэксту.

Вялікая ўвага ў слоўніку надаецца праблеме мнагазначных фразеалагізмаў. Аўтар заўсёды звяртае ўвагу на тыя выпадкі, калі існуюць адрозненні паміж значэннямі адной адзінкі. Такія значэнні выдзяляюцца рознымі нумарамі, адпаведнікі да кожнага падаюцца асобна: *podnosić / podnieść głowę*: «1. *бунтоваць / взбунтоваться, проявлять / проявить неповиновение* [...]; 2. *чувствоваць / почувствовать себя увереннее* [...]; 3. *«при»ободряться / «при»ободриться, воспрянуть духом*» (1, с. 416).

Пры падборы рускіх адпаведнікаў польскім цытатам аўтар выкарыстоўвае працы прафесійных перакладчыкаў. Аднак вялікую колькасць цытат К.М. Гюлюманц пераклала сама: гэта прыклады з навукова-папулярнай літаратуры, прэсы, ілюстрацыі з многіх твораў, якія яшчэ не перакладзены на рускую мову.

Сталася так, што слоўнік выйшаў пасля смерці Кіры Міхайлаўны, дзякуючы намаганням сяброў і калег, перадусім загадчыцы кафедры класічнай філалогіі Г.І. Шаўчэнка. Выданне змяшчае толькі частку вялікай, рупліва сабранай картатэкі аўтара, а другая частка яшчэ толькі чакае апрацоўкі, каб убачыць свет. Слоўнік Кіры Міхайлаўны Гюлюманц – гэта багатая крыніца польскай і рускай фразеалогіі, праява таленту і адданасці працы, светлая памяць аб нашай любімай настаўніцы і калезе.

С.У. Галяк,

кандыдат філалагічных навук,

выкладчык кафедры тэарэтычнага і славянскага мовазнаўства

Zoltán András, Oláh Miklós Athila című munkájának XVI századi lengyel és fenéorosoz fordítása. Nyiregyháza, 2004. 555 s.

Золтан Андраш. "Athila" Міклаша Олаха ў польскім і беларускім перакладах XVI стагоддзя. Нірэдьхэза, 2004. 555 с.

Імя Андраша Золтана добра вядома як сярод замежных, так і айчынных беларусістаў. Ён з ліку першых, хто ў пачатку 1980-х гг. мінулага стагоддзя стаў распрацоўваць пытанні ўплыву беларускай мовы на суседнія славянскія, найперш рускую і ўкраінскую. У кандыдацкай дысертацыі "Заходнеруска-вельікарская кантакты ў галіне лексікі ў XV ст." (Маск. дзярж. універсітэт. 1984) А. Золтан прасачыў лёс некалькіх дзесяткаў беларускіх слоў, якія пазней трывала замацаваліся ў рускай мове. Беларускі моўны матэрыял ён шырока выкарыстоўваў і ў іншых працах. Цікаваць жа да старабеларускага пісьменства прывяла навукоўца ў далейшым да аднаго з найменш даследаваных помнікаў XVI ст. – "Гісторыі аб Атыле, каралі вугорскім". Менавіта гэтым твору і прысвечана рэцэнзуемая праца.

Першыя напаміны пра "Гісторыю аб Атыле" адносяцца да 1846 г., калі вядомы філолаг-славіст, гісторык і пісьменнік XIX ст. Восіп Бадзянскі паведамаў аб знаходцы аб'ёмнага рэданацы № 94 у 344 аркушы. Зборнік, адшуканы ўпершыню ў бібліяцецы графаў Рачынскіх у Познані, уключаў і рыцарскія аповесці пра Трышчана, Баву і Атылу. Гэта праца была дэталёва апісана А. Брукнерам у 1886 г., ім жа і вызначана крыніца ананімнага старабеларускага рукапіснага перакладу "Гісторыі аб Атыле" – польскі друкаваны пераклад Цыпрыяна Базыліка "Historia spraw Atyle Krola Węgerskiego" (Кракаў, 1574 г.) з лацінамоўнага твора "Athila" венгерскага гуманіста Міклаша Олаха (Nicolaus Olahus, 1493–1568), які быў напісаны ў 1538 г. у Базелі як фрагмент-устаўка ў вялікай працы Антоніо Банфіні на венгерскай гісторыі. Андраш Золтан адзначае, што, хоць лацінскі тэкст твора М. Олаха перавыдаваўся ў Венгрыі некалькі разоў, венгерскі пераклад яго быў апублікаваны толькі ў 1977 г. – прыкладна праз 400 г. пасля польскага выдання і ўзнікнення старабеларускага рукапіснага перакладу. А. Весялоўскі надрукаваў старабеларускі тэкст у 1888 г., усе наступныя выданні ажыццяўляліся на аснове гэтай публікацыі. Аднак у беларусістыцы складалася парадаксальная сітуацыя: калі мове рыцарскіх аповесцей пра Трышчана і Баву прысвечана спецыяльная манаграфія (1979) польскай даследчыцы Т. Ясіньскай-Соха і артыкулы ў розных энцыклапедычных выданнях (у тым ліку і ў энцыклапедыі "Беларуская мова"), то "Гісторыя аб Атыле" толькі ўпамінаецца ў агульных працах па гісторыі беларускай літаратурнай мовы. Кажучы словамі аўтара манаграфіі, «складваецца ўражанне, нібы і самі беларускія моваведы лічылі "Гісторыю аб Атыле" нейкім другарядным, маляхарактэрным помнікам старабеларускай мовы апошняй трэці XVI ст.» (с. 543). Вінаватым у гэтым можна лічыць найперш А. Брукнера, паколькі ў яго пад рукою былі адначасова старабеларускі тэкст і яго польскі арыгінал, і ў сваім даследаванні для ілюстрацыі ён прывёў два кароткія паралельныя фрагменты беларускага і польскага тэкстаў, даводзячы, што яны гэтакім жа чынам суадносяцца і ва ўсім творы. Іншыя славісты маглі меркаваць аб якасці перакладу толькі па выданні А. Весялоўскага і па даследаванні самога А. Брукнера. На справе ж тэксталагічныя супадзенні абодвух тэкстаў з'яўляюцца чыста знешнімі, пры іх дэталёвым супастаўленні выяўляюцца значныя разыходжанні, найперш на моўным узроўні. Так, многія польскія лексемы перадаюцца тыповымі ўсходне(беларуска)славянскімі: *tedy* – *тогды*, *barzo* – *вельмі*, *trwały* – *тэрплівы*, *chybkiey* – *хусткое*, *dowcipny* – *ростропны*, *zimno* – *студень*. Польскі карань *trzym* – ва ўсім выпадках замя-